

Сучасні українські літературні жанри

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті йдеться про жанри, види сучасної української літератури. Дається огляд актуальних творів популярних українських письменників і поетів.

Ключові слова: літературні жанри, види, проза, поезія, роман, детектив.

Abstract

The article deals with genres, types of modern Ukrainian literature. A review of current popular works of Ukrainian writers and poets is done.

Keywords: literary genres, types, prose, poetry, novel, detective.

Літературний жанр (*фр. genre — рід, вид*) — тип літературного твору, один із головних елементів систематизації літературного матеріалу, класифікує літературні твори за типами їх поетичної структури. Жанрова класифікація не знаходить єдиного критерію. Оскільки жанри не мають сталої визначеності, вони схильні до взаємного проникнення та синтезу[1].

- Категорією вищого порядку при тричленному поділі літератури є літературний рід (загальне) — епос, лірика, драма;
- категорією середнього порядку — літературний вид (особливе) — роман, повість, новела в епосі;
- категорією нижчого порядку (окреме) — різновид (жанр).

Наука, що вивчає літературні жанри називається генологією. Першим підкреслив культурно-історичний характер Літературного жанру французький учений Ф.Брюнетьєр (1849—1906) у книзі «Еволюція жанрів в історії літератури» (1890). Визначається літературний жанр по різних ознаках: з погляду способів наслідування дійсності (Аристотель), типів змісту (Ф. Шиллер, Ф. Шеллінг), категорій гносеології (об'єктивне — суб'єктивне в Г. Гегеля), формальних ознак (А. Н. Веселовський), психології (Е. Штайгер).

Дехто з літературознавців ототожнює поняття літературний вид і жанр, вживаючи ці слова як синоніми. З часів Аристотеля, що дав в своїй «Поетиці» першу систематизацію літературних жанрів, зміцнилося уявлення про те, що літературні жанри є закономірною, раз назавжди закріпленою системою, і завданням автора є лише добитися якнайповнішої відповідності свого твору сутнісним властивостям вибраного жанру. як саме повинні бути написані ода або трагедія. Наприкінці XVIII століття розкладається традиційна жанрова система, як з внутрішньолітературними процесами, так і з дією абсолютно нових соціальних і культурних обставин, зайшло настільки далеко, що нормативні поетики вже ніяк не могли описати і приборкати літературну реальність.

З погляду на тип поетичної структури літературного твору (спосіб творення уявного світу, позиція літературного суб'єкта, наявність чи відсутність сюжету, рецепція) найчастіше виділяють такі жанрові види

серед епічних творів :

- епопея, казка,
- байка, легенда,
- оповідання,
- повість, роман,
- новела, новелета,
- художні мемуари

серед ліричних:

- ліричний вірш,
- пісня,
- елегія,
- епіграма,
- епітафія
- та інші

серед драматичних:

- трагедія,
- комедія,
- драма,
- водевіль,
- фарс
- та інші

У процесі історичного розвитку майже кожен жанровий вид варіював у різновиди, або жанри. Класифікацію підвидів проводять то за змістовою ознакою (історичний роман, духовний роман, роман жахів), то за композиційною чи версифікаційною особливістю твору (сонет, рондо), то за сукупністю ознак і особливостей (мадригал, коку). Літературні жанри і жанрові системи — категорії історично змінні.

Так, жанровими різновидами роману сьогодні є роман: біографічний, автобіографічний, детективний, духовний, історичний, готичний, бульварний, крутійський, пригодницький, психологічний, науково-фантастичний, соціально-побутовий, тенденційний, роман-епопея, роман-щоденник, роман-притча та ін.

У ХХ столітті на літературні жанри здійснило особливо сильний вплив відособлення масової літератури від літератури, орієнтованої на художній пошук. Масова література наново відчула гостру потребу в чітких жанрових приписаннях, що значно підвищують для читача передбаченість тексту, дозволяють легко в ньому зорієнтуватися. Зрозуміло, колишні жанри для масової літератури не годилися, і вона досить швидко сформувала нову систему, в основу якої ліг вельми пластичний і такий, що накопичив немало різноманітного досвіду жанр роману.

Не дивно, що актуальна література, націлена на художній пошук, прагнула якнайдалі відхилитися від масової і тому йшла від жанрової визначеності якнайдалі. Але оскільки крайнощі сходяться, остільки прагнення бути далі від жанрової визначеності часом приводило до нового жанротворення: виразно спостерігаються ознаки нового жанру. Таким чином, сучасні літературні жанри (і таке припущення ми зустрічаємо вже в роздумах М. М. Бахтіна) не є елементами якої-небудь визначеної системи: навпаки, вони виникають відповідно до художніх завдань, які висуваються певним колом авторів [2].

Усі ці процеси відбуваються й в українській літературі, яка навіть за радянських часів зберігала свою окремість, самотність.

Сучасна українська література — останніх десятиліть, створена сучасними письменниками. У науковій літературі точно не зазначено, від якого моменту українську літературу варто вважати сучасною. Утім, під поняттям *сучасна українська література* найчастіше розуміють сукупність художніх творів, написаних від часу здобуття Україною незалежності в 1991 році й дотепер. Таке розмежування зумовлене відмиранням після 1991 року загальнообов'язкового для митців СРСР стилю соціалістичного реалізму та скасуванням радянської цензури. Принципові зміни в українській літературі відбулися ще у часи Перебудови (1985) і особливо після Чорнобильської катастрофи (1986). Деякі дослідники вважають, що сучасна українська література починається від 1970-х років після покоління шістдесятників.

Унаслідок більшої свободи, відкритості українського суспільства до іноземних впливів та значно ширших контактів із літературами інших країн сучасна українська література здебільшого

відрізняється від радянської та класичної зверненням до досі заборонених тем (Голодомор, сексуальність, наркотики, девіантна поведінка і т. д.), використанням нових стилістичних прийомів (постмодернізму, неоавангарду, уживання нецензурної лексики та суржика), різноманітністю та змішанням жанрів, своєрідною епатажністю, а також осмисленням соціальних проблем та історичної пам'яті.

Відомі сучасні українські поети: Грицько Чубай, Олег Лишега, Віктор Неборак, Василь Герасим'юк, Ігор Римарук, Петро Мідянка, Іван Малкович, Оксана Забужко, Юрій Андрухович, Кость Москалець, Павло Вольвач,

Провідні прозаїки: Валерій Шевчук, Володимир Діброва, Юрій Винничук, Юрій Гудзь, Юрій Андрухович, Оксана Забужко, Юрій Покальчук, Галина Пагутяк, Юрій Іздрик, Євген Пашковський, Олесь Ульяненко, Павло Вольвач, Степан Процюк, Тарас Прохасько, Роман Іваничук, Михайло Слабошпицький, Юрій Щербак.

Серед есеїстів відомі передовсім Микола Рябчук, Віталій Жежера, Юрій Андрухович, Оксана Забужко, Василь Махно, Олександр Бойченко, Юрко Прохасько, Анатолій Дністровий, Андрій Бондар.

Сучасні драматурги: Олександр Ірванець, Надія Симчич, Неда Неждана, Лесь Подерв'янський, Павло Ар'є, Анна Багряна, Олена Клименко, Олег Миколайчук-Низовець, Сергій Щученко, Артем Вишневський, Олександра Погребінська, Олекса Сліпець, Володимир Сердюк, Олександр Гаврош.

Існує й часовий поділ на групи літераторів

Двотисячники народжені між 1978 та 1988 роком. Двотисячники часто добивалися популярності епатажними акціями та активною промоцією себе у медіа та публічному просторі. Для творів цього покоління характерне відчуття відірваності від цінностей попередників внаслідок недовіри до культури батьків, вихованих у тоталітарному суспільстві. Ознакою двотисячників є також літературний аутизм, тобто написання творів передовсім для власного кола знайомих. До цієї групи належить автор роману «Пацики» Анатолій Дністровий.

Позадесятники та літературні самітники

Через радянську цензуру низка старших авторів почали друкувати свої твори тільки в 1990-х роках. Таких авторів Олександр Гордон запропонував називати «позадесятниками». Зокрема, з-поміж авторів старшого покоління Юрій Покальчук (1941–2008) позиціонував себе як сучасний письменник. В 1990-ті роки свої важливі твори написали письменники, яких не прийнято приписувати до якогось з названих поколінь: Олег Лишега та Галина Пагутяк¹. В. Даниленко згадує літературних самітників, творчість яких відрізняється від їхніх сучасників: Віктор Міняйло (1919), Феодосій Роговий (1925), Лесь Подерв'янський (1952), Григорій Гусейнов (1950). Згідно з С. Павличко, наступні автори не належали до жодних літературних шкіл або ідеологій: Н. Білоцерківець, Л. Таран, О. Забужко, О. Гриценко та А. Могильний^[42]. Мала українська енциклопедія актуальної літератури в антологічному додатку перелічує наступних авторів як однаків та самітників: Юрій Покальчук, Володимир Назаренко, Андрій Охрімович, Тарас Мурашко. Юрій Андрухович, патріарх угруповання Бу-Ба-Бу, представник Станіславського феномену.

Особливості сучасної української літератури

Для сучасної української літератури характерне зниження патріотичного та морального пафосу типового для соцреалізму. Якщо для класичної та радянської літератури були характерні політична заангажованість та визнання за літературою певної виховної суспільної ролі, то завдяки здобуттю Україною незалежності й зникненню цензури, необхідність у цих функціях суспільного опору значно впала. Література вступила в постколоніальну стадію саморефлексії, ставши тільки видом мистецтва. Багато сучасних творів відзначені іронією, переоцінкою цінностей та зверненням до тем, що були забороненими за радянських часів. Також завдяки доступу до творів іноземних авторів та до українських творів 1920-1930-х років та до діаспорної літератури в українській літературі значно

розширилося стильове та тематичне різноманіття. При цьому багато науковців констатують відсутність тягlosti між поколіннями та різкий розрив з традицією сучасних авторів¹.

У зв'язку з відсутністю доступу до творів західних авторів у час їх публікації, особливістю українського постмодернізму є його запізнення у часі. Західні твори в стилі постмодернізму з'явилися вже в 1950-1960-х роках, а українські — в 1990-х. Культурна ізоляція та обрив модерністичної традиції радянською владою призвели також до того, що частина сучасних авторів пишуть у модерністичному стилі, інша частина — у соцреалістично-народницькому, а третя частина намагається орієнтуватися на міжнародні взірці і надолужувати історичну прогалину.

Для сучасної літератури характерне зосередження на темних сторонах людського життя, насильстві, різноманітних проблемних та кризових моментах. Це стало реакцією на загальнооб'язковий фальшивий оптимізм радянської соцреалістичної літератури.

У сучасній українській літературі в порівнянні з класичною та радянською значно більше авторів-жінок, а також жінок-критиків та літературознавців.

У літературних проектах Щоденник та Щоденник. Re: make було зроблено спробу писати літературні тексти колективно за участю багатьох авторів.

Популярними авторами в Україні є Люко Дашвар, Марія Матіос, Світлана Пиркало, , Наталка Сняданко, брати Капранови та інші. Твори Люко Дашвар (Кров з молоком) належать до бестселерів і друкуються стотисячними тиражами при тому, що типові накладки україномовної літератури становлять одну-дві тисячі примірників. Любо Дереш (Культ, Голова Якова) шукає сенс життя.

Крім української літературної мови, деякі сучасні українські письменники (Б. Жолдак, Л. Подерев'янський, В. Діброва, М. Бриних) пишуть суржигом.

Великої популярності набули драматичні твори Леся Подерев'янського, які відзначаються широким уживанням нецензурної лексики, суржику та написані в гумористично-пародійний спосіб.

Василь Кожелянко є автором романів альтернативної історії, в яких розглядаються вигадані варіанти розвитку історії України. До цього жанру належить також роман Олександра Ірванця «Рівне/Ровно».

Григорій Гусейнов пише художньо-документальні краєзнавчі прозові твори, зокрема відома його десятитомна книга «Господні зерна».

На ниві історичних та детективних романів багатьма преміями було відзначено твори Василя Шкляра. Його містично-детективний роман 1999 року «Ключ» витримав понад 12 видань (станом на 2009 рік) та перекладено кількома мовами. Розголосу також набув історичний роман 2009 року «Залишенець. Чорний ворон», який порушує заборонену та замовчувану за радянських часів тему боротьби українських повстанців проти більшовиків в 1920-х роках. У жанрі історичного роману пишуть, зокрема, такі автори, як Володимир Лис, Ярослава Бакалець, Ярослав Яріш, Юрій Сорока. Марія Матіос, авторка роману «Солодка Даруся».

У жанрі фентезі пишуть такі сучасні автори, як Марія Римар, Тетяна Винокурова-Садиченко, Олена Захарченко, Костянтин Матвієнко, Марина Соколян, Тарас Завітайло, Наталя Тисовська та Сергій Батурин¹. Твори з містичними елементами та складними психологічними сюжетами належать перу Галини Пагутяк, Володимира Єшкілева та Любка Дереша.

Серед авторів фантастики можна відзначити твори подружжя Марини та Сергія Дяченків, Тимура Литовченка, Олександра Левченка, Яни Дубинянської, Маріанни Малини, Дари Корній.

У жанрі детективу пишуть, зокрема, Леонід Кононович, Василь Шкляр, Ірен Роздобудько, Євгенія Кононенко, Андрій Кокотюха, Алла Серова, Олексій Волков, Наталя та Валерій Лапікура, Наталя та Олександр Шевченки та інші.

Автори романів-жахів: Наталка та Сергій Шевченки, Михайло Рошко, Любо Дереш.

Романи-мелодрами пишуть такі автори, як Галина Вдовиченко, Міла Іванцова, Ірен Роздобудько.

У жанрі еротичного роману написані деякі твори Юрія Покальчука (Таксі блюз, Не наступайте на любов), Олеся Ульяненка, Юрія Винничука, Світлани Поваляєвої.

До жанру соціально-психологічної прози відносять твори Марії Матіос (Солодка Даруся, Нація), Люко Дашвар, Володимира Лиса, Галини Тарасюк.

Автором першого українського техно-трилера «Бот» у 2012 році став Максим Кідрук, який відомий також як автор пригодницьких романів.

В Україні проводяться численні літературні фестивалі, важливими серед них стали Львівський міжнародний літературний фестиваль в рамках Форуму видавців у Львові, Київські лаври та Meridian Czernowitz.

Англійською мовою від 2004 року виходить журнал «Ukrainian Literature», в якому публікуються переклади творів сучасних українських авторів. 2010 року вийшов спеціальний випуск журналу «International Poetry Review» під назвою «Двадцять п'ять років української поезії (1985–2010)». Українські поети та письменники виступають з на міжнародних літературних фестивалях, таких як Лейпцизький книжковий ярмарок. У 2012 році Україна була почесним гостем фестивалю європейських літератур в місті Коньяк (Франція). Твори окремих авторів здобули визнання читачів та критики за кордоном. У 2008 році російський переклад роману Сергія Жадана «Anarchy in the UKR» увійшов до короткого списку літературної премії «Національний бестселер» і одержав грамоту «Книга року» на Московській книжковій виставці-ярмарку. Згідно з рейтингом німецької телерадіокомпанії SWR, у 2009 році німецький переклад збірки «Гімн демократичної молоді» Сергія Жадана посів перше місце серед рекомендованих іншомовних книжок^[157]. У 2010 році Сергій Жадан був висунутий на звання «Людина року» російським журналом «GQ» за книгу «Червоний Елвіс», а 2013 року роман «Ворошиловград» автора було внесено журналом «GQ» до списку «21 книга XXI століття». Лауреат премії британського ПЕН-клубу Ігор Павлюк.

У 2011 році в американському видавництві CreateSpace (дочірня компанія Amazon.com) вийшла друком книга лірики Ігоря Павлюка та Юрія Лазірка «Catching Gossamers» («Ловлячи осінні павутинки») трьома мовами: українською, англійською та російською. Книгу «Catching Gossamers» взяла на реалізацію найбільша світова роздрібна книготорговельна мережа Barnes & Noble. Великий успіх у Швейцарії мав німецький переклад роману «Де твій дім, Одиссею?» Тимофія Гавриліва. Роман Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» посів друге місце серед десяти найкращих книжок світової літератури, виданих у Польщі в 2012 році за версією сайту Xiegarnia. Два українські письменники (Андрій Курков та Ігор Павлюк) представлені у книзі «European writer Introduction». Твори Сергія Жадана та Тані Малярчук були включені до збірників кращої європейської белетристики «Best European Fiction» 2012 та 2013 років відповідно^{[164][165]}. Два українські романи стали лауреатами літературної нагороди Центральної Європи Angelus: «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича в 2006 р. та «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко в 2013 р. Український поет Ігор Павлюк уперше в історії української літератури став лауреатом премії британського ПЕН-клубу в 2013 році.

Список літературних нагород України та Літературні і літературно-мистецькі премії в Україні

Головною офіційною літературною нагородою України є Національна премія України імені Тараса Шевченка. Ставлення сучасних письменників до премії залишається досить суперечливим через її офіційний статус та багато у чому радянську спадковість. Юрій Андрухович відмовився від номінації на Шевченківську премію. Також Оксана Забужко висловлювалася критично щодо цієї премії. У 2011 році Василь Шкляр попросив про відтермінування його премії до часу, поки Міністром освіти України перестане бути Дмитро Табачник.

За роки незалежності України виникла низка альтернативних нагород та книжкових конкурсів: Коронація слова, Літературний конкурс видавництва «Смолоскип», ЛітАкцент року, Книга року Бі-

Бі-Сі та інші. Престижною нагородою залишається також заснована в 1981 році в діаспорі Премія фундації Антоновичів, яка кожні два роки надає премії за літературні твори. Літературний конкурс видавництва «Смолоскип» надає можливість молодим письменникам — переможцям конкурсу надрукувати книжку. Кілька рейтингів українських письменників ґрунтуються на популярності творів і накладі видань автора. У 2012 році було засновано премію Золоті письменники України для українських письменників-романістів, чиї романи вийшли сукупним накладом понад 100 000 примірників.

2014 року журнал «ШО» провів масштабне опитування сімдесяти семи експертів (критиків, літературознавців, письменників, перекладачів, видавців, редакторів) для визначення рейтингу сучасних українських авторів. Кращі прозаїки були відзначені у такому порядку: Т. Прохасько, С. Жадан, Ю. Андрухович, О. Забужко, В. Шевчук, Ю. Винничук, Ю. Іздрик, М. Матіос, Т. Малярчук, Л. Дереш, В. Діброва, І. Роздобудько, Є. Кононенко, До списку найкращих українських сучасних поетів в наступному порядку були включені: С. Жадан, Ю. Андрухович, В. Герасим'юк, М. Кіяновська, Л. Костенко, О. Лишега, Г. Крук, Ю. Іздрик, І. Малкович, П. Мідянка, К. Бабкіна, О. Ірванець, Т. Федюк, О. Забужко, І. Андрусяк, О. Сливинський.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Літературознавчий словник-довідник/ Друге видання виправлене, доповнене. — Київ: Видавничий центр «Академія», 2007. — С. 255.
2. Літературна дефіляда/ Сучасна українська критика про сучасну українську літературу. — Київ: Темпора, 2012.
3. Лебединцева Н.М. Сучасна українська література: Навчальний посібник. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. — 104 с.
4. ukrlit.blog.net.ua — Українська література XXI ст.

Абрамчук Оксана Володимирівна, канд. пед. наук, доцент кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця.

Abramchuk Oksana Volodimirovna, PhD., Associate Professor, Department of Linguistics VNTU, Vinnitsa.